

bagoly. A különlegesebb viselkedésre utalhat, hogy palatoveláris párhuzamok is kialakulhattak: *dong* ~ *döng*, *gyúr* ~ *gyűr* stb. – tehát hangutánzó alakpárok azonos nyelvválásfokon is létrejöhetnek. A *búg* palatális hangrendű párja viszont a *bög* lehet (sőt a *bagoly* keletkezés-módjára lehet példa a *bögöly* is), ezért feltételezhető egy eredetibb **bog* vagy **bóg* ige is.

Kicsit messzebbre vezet, de talán a *bagzik* ige korai előfordulásai és elsődleges jelentése (ti. 'párosodik') is ehhez a szótőhöz kapcsolódik, szemben a későbbi *k*-t mutató alakokkal. A két különböző szó (a *búg* és *bak* esetében **bag-* 'búg' × *bak* : *bakzik*, l. pl. *kos* : *koslat*) a nyelvérzékben a hasonló alaki felépítés és szemantikai tartalom alapján keveredhetett, ez (is) okozhatta a *bakzik* alakok megszületését. Lehetségesnek tartom, hogy a *bagzik* ige esetében szintén a hangadáson alapuló névadás mutatkozik meg, elég, ha csak a bögg szárvasbikákra vagy kandúrokra gondolunk, de a pár megtalálása utáni folyamatok bizonyos körülményei is szintén a *búg* igehez köthetik e szót.

Hivatkozott irodalom

- E. ABAFFY ERZSÉBET 2003. Hangtörténet (ómagyar kor). In: KISS JENŐ – PUSZTAI FERENC szerk., *Magyar nyelvtörténet*. Osiris Kiadó, Budapest. 301–349.
- BALÁZS JÁNOS 1976. A belső keletkezésű szavak etimologizálásának problémáiról. In: BENKŐ LORÁND – K. SAL ÉVA szerk., *Az etimológia elmélete és módszere*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 68–73.
- BENKŐ LORÁND 1980. *Az Árpád-kor magyar nyelvű szövegemlékei*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- CzF. = CZUCZOR GERGELY – FOGARASI JÁNOS, *A magyar nyelv szótára* 1–6. Emich / Athenaeum, Pest / Budapest, 1862–1874.
- EWUng. = *Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen* 1–2. Hrsg. BENKŐ, LORÁND. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1993–1995.
- TESz. = *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* 1–3. Főszerk. BENKŐ LORÁND. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967–1976.
- ÚMTsz. = *Új magyar tájszótár* 1–5. Főszerk. B. LÖRINCZY ÉVA. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979–2010.

NÉMETH DÁNIEL

Eötvös Loránd Tudományegyetem

TUDOMÁNYTÖRTÉNET

Diszciplináris kölcsönhatások

Emlékezés a 90 éve született és 10 éve elhunyt Szabó Zoltánra

A magyar nyelvtörténet, ezen belül az irodalmi nyelv története, a nyelvjárástan, a stilisztika és a szövegtan kiemelkedő tudósa, Szabó Zoltán professzor 90 éve született és 10 éve hunyt el. A kolozsvári egyetem magyar nyelvészeti tanszékének hosszú ideig vezetője, a Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények főszerkesztője. Sokoldalú és igen gazdag tudományos tevékenysége mellett igazi tanár volt, iskolateremtő. Számos tanítványa ma is módszeres tanításának hatása alatt végzi kutatómunkáját, tanít és nevel. Intézményte-

remtő is volt. Állandó munkahelye mellett, amely kezdettől a kolozsvári egyetem magyar nyelvészeti tanszéke, a bukaresti egyetemen és a marosvásárhelyi főiskolán is oktatott, a hungarológiai képzést mindkét helyen ő szervezte meg. Nemcsak számos publikációjával, hanem az élő szó erejével is hatott, hiszen rengeteg országos és nemzetközi konferencián, kongresszuson szerepelt. Nyugdíjba vonulása után tudományszakjának valóságos utazó nagykövetévé vált: az 1989-es határnyitás után több magyarországi egyetemen, így Szegeden, Budapesten, Pécsen, Debrecenben és a miskolci magánegyetemen is tanított. A legtöbb helyen külön névtáblával is megtisztelték jelenlétét.

Szabó Zoltán 1927. február 18-án született, és 2007. június 19-én hunyt el. Kolozsvárt, a Kismezői temetőben helyezték nyugalomra. Középiskolai tanulmányait Marosvásárhelyen kezdte, Székelyudvarhelyen fejezte be, 1948-ban érettségizett. Kolozsvárt, a Bolyai Tudományegyetemen angol–német szakra iratkozott be, de mivel a szak a Bolyain az egyetemi rendszer átalakítása következtében megszűnt, magyar nyelv- és irodalom szakon folytatta tanulmányait, és szerzett tanári oklevelet 1952-ben. Negyedéves korában már gyakornok a magyar nyelvészeti tanszéken, 1953-tól tanársegéd, 1957-től adjunktus, 1961-től docens, 1971-től 1993-ig, nyugdíjba vonulásáig egyetemi tanár, nyugdíjasként doktorátusvezető professor emeritus. A Román Akadémia magyar nyelvű folyóiratának, a *Nyelv- és Irodalomtudományi Közleményeknek* 1984-től főszerkesztője.

Kezdetben a leíró nyelvtan, a nyelvjárástan és a bevezetés a nyelvtudományba előadója, majd az 1956/57-es tanévben ő adja elő a magyar nyelvtörténetet, 1959-től pedig a magyar irodalmi nyelv történetét. Tudományos érdeklődése fokozatosan fordult a stilisztika és a szövegnyelvészet felé. Erre elsősorban az ötvenes és hatvanas években kibontakozó új nyelvészeti irányzatokkal való megismerkedése készítette.

Az ötvenes évek közepétől kapcsolódott be a tanszék nyelvjáráskutatási programjába. Kalotaszegi falvakban gyűjtött nyelvjárási szövegeket, és vizsgálta ezek ígékepzőit. E témából írta doktori értekezését is, amelyet 1958-ban védett meg és 1965-ben közölt. Több tanulmányában foglalkozott a képzőkkel, például: A nyelvjárási ígékepző-használatról (SZABÓ 1959a), Észrevételek a képzők szinkron vizsgálatához (SZABÓ 1961a), Nyelvjárás-történeti megjegyzések a *-kod* ígékepző használatához (SZABÓ 1961b), A lexikológiai és a grammatikai szóképzésről (SZABÓ 1969).

A hatvanas években a román–magyar kölcsönhatás kérdéseinek vizsgálatából is részt vállalt. Nyelvtörténeti érdeklődéséről az ötvenes évek második felében megjelent szövejtései, szómagyarázatai árulkodnak leginkább: *Kérmezik* (SZABÓ 1958a), *Keres* (SZABÓ 1958b), *Okád, ökreendezik, bokától* (SZABÓ 1959b), *Lődörög* (SZABÓ 1959c), *Ordít, ordas* (SZABÓ 1960).

E munkákkal párhuzamosan publikációinak tanúsága szerint tudományos érdeklődése egyre inkább a stílustörténet, a stíluselmélet és a stíluselemzés felé is fordult: A modern stilisztika vitás kérdései (SZABÓ 1958c), Petőfi és Arany népi realizmusának főbb stílusjegyeiről (SZABÓ 1964), Megjegyzések József Attila stílusáról (SZABÓ 1966).

Az 1970-es évektől írott tanulmányai már a stilisztika és a szövegnyelvészet kölcsönhatásának kérdéseivel foglalkoznak (l. pl. A stilisztikai elemzés az újabb szövegelméletek megvilágításában, SZABÓ 1974; Stilisztika és stílus a szövegnyelvészetben, SZABÓ 1975). A kérdéssről több angol nyelvű tanulmánya is megjelent (l. pl. SZABÓ 1970b, 1979b, 1981, 1985). Majd a szöveg szemiotikai megközelítése felé nyitott, ezen belül a szöveg pragmatikai, szemantikai és szintaktikai vizsgálata foglalkoztatta: A szövegsemantika stilisztikai jelentő-

sege (SZABÓ 1977b), A szövegpragmatika stilisztikai jelentősége (SZABÓ 1983), Mondatszerkezetek és szövegszerkezetek stílustörténeti megközelítésben (SZABÓ 2001a). Elképzeléseit önálló könyvekben is kifejtette. A mai stilisztika nyelvelméleti alapjai (SZABÓ 1977a) című könyvében a 20. század nyelvelméleti irányzatait vette számba, és arra próbált fényt deríteni, hogy a strukturalizmus, a szemiotika, a szemantika, a matematikai nyelvészet, a generatív grammatika, a kommunikációelmélet, a szövegnyelvészet milyen elméleti és módszertani alapokat nyújt a modern, korszerű stilisztika megerősödéséhez. A szövegnyelvészet és a stilisztika összefüggéseinek alapvető elméleti és módszertani kérdéseit legteljesebben Szövegnyelvészet és stilisztika című könyvében foglalta össze (SZABÓ 1988a). Ebben arra keresi a választ, hogy a szövegnyelvészet miben segítheti a stilisztikát. Ez a segítség szerint elsősorban a stilisztika elméleti alapjainak kidolgozásában és a konkrét elemzésekben valósulhat meg: a stilisztikai minősítésben, a stilisztikai elemzésben és a stílustipológiai vizsgálatokban. Ennek megfelelően a könyv előbb a stilisztika elméleti alapjainak megrajzolásával foglalkozik. Ezt követően három stilisztikai vizsgálati módot különít el: a stilisztikai minősítést, amely a szöveg alkotóelemeit vizsgálja, a stilisztikai elemzést, amely a globalitás szöveg- és stílusszervező elveit tekinti át, és végül a stílustipológiát, amely a szöveg feletti szintet érinti.

Külön és kiemelten foglalkozott a különböző stílusirányzatokkal, főleg a szecesszióval (l. pl. SZABÓ 1976, 1988b, 1989, 1992b). Három kiadást is megért könyve, a Kis magyar stílustörténet, amely először a Kriterion Könyvkiadónál (Bukarest) látott napvilágot 1970-ben (SZABÓ 1970a), majd második és harmadik átdogozott és bővített kiadásban Budapesten a Tankönyvkiadó gondozásában 1982-ben és 1986-ban, a stílusváltozatokban érvényesülő tendenciákat mutatta be. A stílustörténet elméletéről és módszertanáról közölt több tanulmányt (l. pl. SZABÓ 1979a, 1992b). Külön foglalkozott az intertextualitás és a tematikus progresszióváltozatok stílustörténeti szerepével (Szabó 2001c, 2003). A stílustörténeti változások szövegnyelvészeti megalapozását A stílustörténet egy szövegnyelvészeti modellje című nagy ívű tanulmányában fejtette ki (SZABÓ 1995), majd a kérdést részletesen A magyar szépirodai stílus történetének fő irányai (SZABÓ 1998) című könyvében tárgyalta. Ebben a könyvben jóval nagyobb teret szentel a stílustörténet elméleti kérdései tisztázásának, illetőleg egy újabb stílustörténeti korszakról szóló fejezetet is beiktat a posztmodernről.

A stílustörténet szűkebb értelmezését vallja, amely szerint a diszciplína a szépirodai stílus történetét jelenti, és a stilisztika egyik diakronikus ága, nem tévesztendő össze tehát a történeti stilisztikával. A stílust SZEGEDY-MASZÁK MIHÁLYhoz (1980: 13) hasonlóan kifejező nyelvi formaként fogja fel. Szerinte a stílust stíláriis sajátosságok (például egyszerűség, díszítettség) és az ezeket a sajátosságokat alakító nyelvi elemek, stíluseszközök alkotják. Mindezek a legnagyobb nyelvi egység szintjén, a szövegben funkcionálnak. „Ezért is szükséges – állapítja meg – a stilisztikának, stílustörténetnek a szövegtannal való összekapcsolása, a stílustörténet-elméletnek szövegtani alapon, szövegtani modellként való kidolgozása” (SZABÓ 1998: 15). Erre tesz maga is kísérletet a könyv következő fejezeteiben. A szövegtan mint interdiszciplináris, sőt multidiszciplináris tudomány javítani tudja szerinte a stílustörténet elméleti alapjait. Az új elmélet valamennyi részletében a szövegség a kiindulópont: a szépirodalmi művek szövegek, kapcsolataik az intertextualitást jelentik, a szépirodai stílus, valamint diakronikus alkotórésze, a stílusfejlődési tendencia (stílusirányzat) szövegtani kategória, szöveg feletti minőség, ez a fejlődési tendencia egységes egész, amelyet valamilyen princípium jellemez, a változások magyarázata az intertextuális kapcsolatokban rejlik, a stílustörténeti vizsgálat alapja a szöveg történetisége.

Összefoglaló könyve után tovább finomította a szövegstiliztikáról, az összehasonlító stilisztikáról, az összehasonlító stilisztika és összehasonlító szövegtan kapcsolatáról, az összehasonlító stílustörténetről, illetőleg a stílustörténetről mint alkalmazott diszciplínáról kialakított nézeteit (SZABÓ 2001b, 2001d, 2002, 2004, 2005, 2006a, 2006b).

Szerkesztésében több társszerzős tanulmánykötet is napvilágot látott. Ezek közül kiemelendő a Kis magyar stilisztika (SZABÓ szerk. 1968), a Tanulmányok a magyar impresszionista stílusról (SZABÓ szerk. 1976), A szövegvizsgálat új útjai (SZABÓ szerk. 1982), valamint az „Arany-alapra arannyal” (Tanulmányok a magyar irodalmi szecesszió stílusáról, SZABÓ szerk. 2002).

Egy évtizeddel elhunytá után bizton állíthatjuk, hogy Szabó Zoltán műveinek számottevő a szerepe a diszciplináris kölcsönhatások tudománysszakokat megújító fel- és megismerésében.

Hivatkozott irodalom

- SZABÓ ZOLTÁN 1958a. Kérmezik. *Magyar Nyelv* 54: 359–360.
- SZABÓ ZOLTÁN 1958b. Keres. *Magyar Nyelv* 54: 547.
- SZABÓ ZOLTÁN 1958c. A modern stilisztika vitás kérdései. *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények* 2: 263–268.
- SZABÓ ZOLTÁN 1959a. A nyelvjárási igeképző-használatról. *Magyar Nyelvőr* 83: 92–95.
- SZABÓ ZOLTÁN 1959b. Okád, ökredezik, bokátol. *Magyar Nyelv* 55: 129–131.
- SZABÓ ZOLTÁN 1959c. Lödörög. *Magyar Nyelv* 55: 416–417.
- SZABÓ ZOLTÁN 1960. Ordít, ordas. *Magyar Nyelv* 56: 374–377.
- SZABÓ ZOLTÁN 1961a. Észrevételek a képzők szinkrón vizsgálatához. *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények* 5: 161–165.
- SZABÓ ZOLTÁN 1961b. Nyelvjárás-történeti megjegyzések a *-kod* igeképző használatához. *Magyar Nyelv* 57: 106–108.
- SZABÓ ZOLTÁN 1964. Petőfi és Arany népi realizmusának főbb stílusjegyeiről. *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények* 8: 45–57.
- SZABÓ ZOLTÁN 1966. Megjegyzések József Attila stílusáról. *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények* 10: 31–43.
- SZABÓ ZOLTÁN 1969. A lexikológiai és a grammatikai szóképzésről. *Magyar Nyelv* 65: 39–45.
- SZABÓ ZOLTÁN 1970a. *Kis magyar stílustörténet*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.
- SZABÓ ZOLTÁN 1970b. The Types of Stylistic Studies and the Characterization of Individual Style: An Outline of Problems. *Linguistics* 62: 96–104.
- SZABÓ ZOLTÁN 1974. A stilisztikai elemzés az újabb szövegelméletek megvilágításában. *Magyar Nyelv* 70: 315–324.
- SZABÓ ZOLTÁN 1975. Stilisztika és stílus a szövegnyelvészetben. *Magyar Nyelvőr* 99: 135–142.
- SZABÓ ZOLTÁN 1976. Impresszionizmus és szecesszió a századforduló prózájában. In: SZABÓ ZOLTÁN szerk., *Tanulmányok a magyar impresszionista stílusról*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest. 49–88.
- SZABÓ ZOLTÁN 1977a. *A mai stilisztika nyelvelméleti alapjai*. Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár.
- SZABÓ ZOLTÁN 1977b. A szövegsemantika stilisztikai jelentősége. *Magyar Nyelvőr* 101: 468–481.
- SZABÓ ZOLTÁN 1979a. A stílustörténet elmélete és módszertana. Problémavázlat. *Magyar Nyelv* 75: 283–297.
- SZABÓ ZOLTÁN 1979b. Stylistics within the Interdisciplinary Framework of Text Linguistics. In: PETŐFI S. JÁNOS ed., *Text vs Sentence: Basic Questions of Text Linguistics*. Hamburg. 433–450.

- SZABÓ ZOLTÁN 1981. Text Levels and their Historical Dimensions: Viewed from a Stylistics Point of View. *Revue Roumaine de Linguistique* 26: 455–468.
- SZABÓ ZOLTÁN 1983. A szövegpragmatika stilisztikai jelentősége. *Magyar Nyelvőr* 107: 207–219.
- SZABÓ ZOLTÁN 1985. The Importance of Text Coherence for the Global Stylistic Analysis. In: EMEL SÖZER ed., *Text Connexity, Text Coherence: Aspects, Methodes, Results*. Helmut Buske Verlag, Hamburg. 526–554.
- SZABÓ ZOLTÁN 1988a. *Szövegnyelvészet és stilisztika*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- SZABÓ ZOLTÁN 1988b. A szecesszió főbb stiláris sajátosságai Hortensia Papadat-Bengescu és Kafka Margit prózájában. Összehasonlító stilisztikai vizsgálat. *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények* 32: 99–110.
- SZABÓ ZOLTÁN 1989. A szecesszió főbb stiláris sajátosságai Alexandru Macedonski és Kosztolányi Dezső prózájában. *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények* 33: 107–122.
- SZABÓ ZOLTÁN 1992a. A szöveg történetisége. In: PETŐFI S. JÁNOS – BÉKÉSI IMRE szerk., *Szemiotikai szövegtan* 4. JGYTK Kiadó, Szeged. 34–39.
- SZABÓ ZOLTÁN 1992b. Szecesszió vagy utószecesszió? A szecesszió főbb stiláris sajátosságai Bánffy Miklós két késői művében. *Magyar Nyelvőr* 116: 150–168.
- SZABÓ ZOLTÁN 1995. A stilustörténet egy szövegnyelvészeti modellje. *Magyar Nyelvőr* 119: 68–80.
- SZABÓ ZOLTÁN 1998. *A magyar szépírói stílus történetének fő irányai*. Corvina, Budapest.
- SZABÓ ZOLTÁN 2001a. Mondatszerkezetek és szövegszerkezetek stílustörténeti megközelítésben. In: KABÁN ANNAMÁRIA szerk., *Funkcionális mondatperspektíva és szövegszerkesztési stratégia*. Miskolci Egyetemi Kiadó, Miskolc. 105–112.
- SZABÓ ZOLTÁN 2001b. Gondolatok az összehasonlító stilisztikáról. *Magyar Nyelvőr* 125: 30–46.
- SZABÓ ZOLTÁN 2001c. Az intertextualitás stílustörténeti jelentősége. In: MÓZES HUBA szerk., *A próza intertextualitásának retorikája és pragmatikája*. Miskolci Egyetemi Kiadó, Miskolc. 76–80.
- SZABÓ ZOLTÁN 2001d. Összehasonlító stilisztika és összehasonlító szövegtan. In: PETŐFI S. JÁNOS – SZIKSZAINÉ NAGY IRMA szerk., *Grammatika – szövegnyelvészet – szövegtan*. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen. 125–132.
- SZABÓ ZOLTÁN 2002. Linearitás és összehasonlító stilisztika. In: PETŐFI S. JÁNOS – SZIKSZAINÉ NAGY IRMA szerk., *A kontrasztív szövegnyelvészet aspektusai. Linearizáció: téma–réma szerkezet*. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen. 123–128.
- SZABÓ ZOLTÁN 2003. Tematikus progresszióváltozatok stílustörténeti megközelítésben. In: PETŐFI S. JÁNOS – SZIKSZAINÉ NAGY IRMA szerk., *A kontrasztív szövegnyelvészet aspektusai. Linearizáció: tematikus progresszió*. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen. 81–90.
- SZABÓ ZOLTÁN 2004. Az „irányzatiság” mint egy lehető stilisztikai vizsgálati elv. A stílustörténet mint alkalmazott diszciplína. *Magyar Nyelvőr* 128: 23–36.
- SZABÓ ZOLTÁN 2005. Egy lehető szövegstilisztikáról. *Magyar Nyelvőr* 129: 437–451.
- SZABÓ ZOLTÁN 2006a. Az asszociatív viszonyok stílustörténeti jelentősége. *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények* 50: 7–14.
- SZABÓ ZOLTÁN 2006b. Gondolatok az összehasonlító stílustörténetről. *Magyar Nyelv* 102: 143–154.
- SZABÓ ZOLTÁN szerk. 1968. *Kis magyar stilisztika*. Irodalmi Könyvkiadó, Bukarest.
- SZABÓ ZOLTÁN szerk. 1976. *Tanulmányok a magyar impresszionista stílusról*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.
- SZABÓ ZOLTÁN szerk. 1982. *A szövegvizsgálat új útjai*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.
- SZABÓ ZOLTÁN szerk. 2002. „Arany-alapra arannyal.” *Tanulmányok a magyar irodalmi szecesszió stílusáról*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- SZEGEDY-MASZÁK MIHÁLY 1980. *Világkép és stílus*. Történeti-poétikai tanulmányok. Magvető Kiadó, Budapest.